

LJEKARNIŠTVO U FRANJEVAČKIM SAMOSTANIMA PROVINCIJE SVETIH ĆIRILA I METODA - IX.

B. Tomašić*

UVOD

Kako sam već pisao današnja provincija sv. Ćirila i Metodija nastala je 1900. godine objedinjavanjem hrvatskih samostana triju provincija: Ladislavske, Kapistranske i Hrvatsko-Kranjske sv. Križa.

U zapadnom dijelu Lijepje Naše samostani provincije Hrvatsko-Kranjske sv. Križa su: Trsat, Karlovac, Jastrebarsko, Samobor i Klanjec. Na tom području franjevci su bili nazočni u samostanu Marija Gorica i samostanu u Kotarima (Samobor-Rude).

Samostane koji su nastali skoro istovremeno i djelovali više od 250 godina dokinuo je Josip II., o kojima je p. P. V. Cvekan napisao: "Nije li stoga opravdano, da u vrijeme slobodne i suverene, lijepje naše, domovine Hrvatske svratimo svoju pažnju i na oba ova franjevačka svjetionika u borbi protiv nekrsta s Istoka i krivovjerja sa Zapada."¹

Od samostana u pitomom zagorskom kraju u Mariji Gorici kraj Brdovca (Zaprešić) ostala je samo crkva, a samostan na šumovitom brijegu Plešivice u Kotarima danas je aktivan i u njemu djeluju franjevci trećoreci-glagoljaši.

U doba svog postanka i aktivnog života ti samostani nisu bili župe, već proštenjarska mjesta, a franjevci-svećenici pomagali su susjednim župnicima.

B. T.

SAMOSTAN SVETOG LENARTA, OPATA, U ŠUMAMA U POPOVDOLU NA KOTARIMA *ad sanctum Leonardum*

POVJESNE CRTICE

PREDPOVIJEST SAMOSTANA SV. LENARTA

Kao i kod drugih događaja toga vremena i dolazak franjevaca uvjetovan je prodorom "nekrsta s Istoka" i pada Bosne 1463. godine. Turci su dopuštali na osnovu

---

* Božidar Tomašić, farmaceutski tehničar

¹ P. Cvekan 1995., 4

dokumenta Mehmeda II, da se franjevci Vikarije Bosne smiju baviti samo duhovnim poslovima za svoje vjernike.

Obavješten o stanju u Bosni papa Siksto IV. svojim pismom od 12. kolovoza 1473. godine izričito dopušta da se franjevci slobodno mogu odazvati pozivu hrvatskih i slavonskih plemića i poći preko Save i Drave u njihove gradove, tvrđave i sela i ondje primiti sagrađene kuće i samostane i da, po njima obraćenom narodu dijele crkvene sakramente. Dopusća na području preko rijeke Save do Drave graditi samostane i sagrađene već primati. Slobodno primaju i drže vinograde i posjede. Kako bi se smanjile napetosti s biskupskim klerom papa Julije II. 23. siječnja 1511., potvrđuje pismo pape Siksta IV. "Romanus pontifex" i uz kaznu izopćenja izričito zabranjuje: "*da svi rektori crkava, župnici i ostali svjetovni svećenici župa ovih krajeva ne bi vjernike svoje odvrćali da se ispovijedaju kod malobraćana i da im uskraćuju milostinju bilo to neposredno bilo posredno ili protivno savjetovali.*"²

Vjerni svom hrvatskom narodu, franjevci koji su još bili u slobodnim djelovima svoje Vikarije Bosna, propovjedali su otpor Turcima. Takav način djelovanja izazivao je kod vlasti sumnju u lojalnost franjevacu pod njihovom vlašću. Stoga je Uprava reda 29. lipnja 1514. godine donijela odluku o podjeli Vikarije Bosna na dvije i to manji dio pod turskom vlašću dobiva ime Vikarije Bosne Argentine /Srebrena/ (*Vicaria Bosnae Argentinae*), a veći dio tada slobodnih područja dobiva ime Bosna Hrvatska (*Bosnae Croatiae*) koja po odredbi pape Leona X. postaje 1517. Provincija Bosna Hrvatska.

I nova provincija sa 29 samostana u četiri kustodije ubrzo je došla na udar turske vojske te je do 1565. izgubila sve samostane osim Trsata, Senja i Modruša.

Provincija je spašena djelovanjem kralja Ferdinanda I. koji svojim plemićima dopušta da grade samostane franjevcima, a franjevci su vrijedne stvari i arhivsku građu smjeli pohraniti u gradu-utvrđi Medvedgradu.

U novim prostorima franjevci su se povezali sa štajerskim samostanima i od 1688. godine djeluje Provincija Hrvatsko-Kranjska.³ (odnose u toj provinciji opisao sam časopisu br. 65 str. 37)

Krenuvši na sjever dobrotom susedgradskog plemića, Petar Selul ili Silaj, daje im župu Svetog Vida u Brdovcu, a kasnije im je na svome posjedu Mariji Gorici podigao samostan i crkvu Majke Božje od Pohoda.

I drugi hrvatski plemići pomagali su franjevcima u pronalaženju prostora za djelovanje te su tako franjevci došli po prvi puta u Samobor iz kojeg su brzo morali otići. Stoga im Ban Hrvatske i Dalmacije grof Petar I. Erdödy 1531. godine dao smještaj na svom posjedu u šumama Plešivice uz svoju zavjetnu kapelu Sv. Leonarda (narod zove sv. Lenart) u Kotarima, pokraj koje im je sagradio kuću za stanovanje-kasnije njihov samostan. Taj samostan sudjelovao je u osnivanju samostana u Jaski, Samoboru i Karlovcu. U tom samostanu je djelovao p. Franjo Glavinić kasnije gvardijan Trsatskog samostana i provincijal, koji je napisao 1548. godine i povijest provincije.

---

² P. Cvekan, 1995., 8/9

³ P. Cvekan 1995., 7

Za boravka u samostanu u Kotarima napisao je svoja poznata djela "Czvit Szvetih" i "Četiri Poszlidna Cloveka".⁴

Kako je Provincija Bosna Hrvatska gradila samostan nema vjerodostojnih zapisa, ali se od svog postanka naziva samostanom Sv. Lenarta, a to potvrđuje da ga je Petar I. Erdödy sagradio prema zahtjevu Crkve. (Neki autori kao graditelje navode Provinciju Bosnu koje nema jer je Vikarija Bosna 1514. podjeljena u dvije vikarije).

Kako bi se jedna samostanska kuća proglasila formalnim samostanom, Crkva je tražila - i onda i danas - određene standarde za odvijanje zajedničkog života braće. U Kotarskom samostanu bilo je dovoljno mjesta za život 14 braće franjevac, a i crkva Sv. Lenarta bila je dovoljna za primanje većeg broja proštenjara na blagdan Sv. Lenarta, opata 6. lipnja..⁵

Ostaci zidina i stari bunar

Umjesto stare crkve i samostana 1734. i 1735. iz temelja sagrađeni su nova crkva i samostan. Novi samostan je imao tri trakta na kat, hodnik uz crkvu i kvadrat u sredini tih triju traktova. Polovicom 18. st. u samostanu Sv. Lenart stanuje, 19 braće, 12 svećenika, 6 braće pomoćnika i 1 klerik.

Kako je u franjevačkom redu oduvijek bilo određeno obvezatno vođenje knjiga s troškovima, ostalo je zapisano da se gradilo i od prikupljene milostinje "... 1733.-1736. prikupljeno 3274,08 ft, utrošeno 3230,94 ft i višak 43,14 ft..."

---

⁴ P. Cvekan, 1995., 9/10

⁵ P. Cvekan, 1995., 12

Do danas je sačuvan samo zapadni trakt. Sjeverni i istočni samostanski trakt su srušeni vremenskim nepogodama i nebrigom župnika na Kotarima, i uklonjeni.⁶

Obnovljena crkva i ulaz u samostan

Godine 1783. Josip II. dokinuo je redovničke škole, potom 1786. red pavlina, a onda i neke samostane franjevacu. Među njima u Hrvatsko Kranjskoj provinciji i samostan Sv. Lenarta u Popovdolu. Naredba je napisana 2. VIII 1789. godine, a provedena 12. XI 1789.

Svećenici redovnici, Pavlini, ukinutih samostana prešli su u svjetovni Kler, a franjevci su prešli u svoje preostale samostane.

Zagrebački biskup Vrhovac je samostan Sv. Lenarta u Kotarima - nakon njegovog zatvaranja - 1789. godine učinio kapelanijom, koja je 1811. postala župom i do 1829. službu vrše franjevci.

Glavni razlog osnivanja kapelanije Sv. Lenarta u Kotarima bila je želja biskupa Vrhovca, da se ondje sačuva okupljanje vjernika proštenjara i briga za samostan i crkvu, a služba franjevacu do 1829. dokazuje franjevačku prisutnosti na tome mjestu i održavanju svih običaja i pobožnosti.⁷

---

⁶ P. Cvekan, 1995., 13/14

⁷ E. Hoško 1975., 85/89

DJELOVANJE FRANJEVACA

Područje samostana sv. Lenarta, opata smješteno je u Popovdolu među šumama Erdödyjeva posjeda - a na teritoriju župe Svete Marije Okičke i župe sv. Anastazije u Samoboru. Franjevcima je bilo dopušteno isključivo djelovanje u samostanskoj crkvi slaviti svete mise i vodili bratovštine. Slavili su pučke pobožnosti i godišnje sv. Lenarta. Pomagali su biskupijskim svećenicima u župama. Vodili su misije i propovijedali protiv protestantizma, koje se iz Slovenije preko Samobora (Ivan Ungnad, gospodar Samobora, otjerao franjevce iz Samobora, pristaša protestantizma) širilo u Plešivičkom kraju. Kao dušobrižnici franjevci iz Kotara djelovali su u Rudama.

O samostanu sv. Lenarta tijekom 16. i 17. stoljeća premalo se zna, dok vijesti o naselju Rudama, njihovoj crkvi i dušobrižnicima, franjevcima iz kotarskog samostana gdje su franjevci svećenici iz Sv. Lenarta obavljali dušobrižničku službu, možemo pratiti od 1622. godine.

Prema navedenim podacima, kotarski je samostan prije dokinuća 1789. imao dovoljno izvora prihoda za svoje životno uzdržavanje.

Tijekom cijelog boravka franjevac u Kotarima, Kotari i ostala sela tog područja nijesu imali svoju katoličku župu. Kotari su pripadali župi Svete Marije Okičke, a Manja Vas i Cerje župi Samobor. Franjevci su sigurno pridonijeli tome što su izbjegli katolici s područja Bihaća došli na područje njihova samostana u Kotarima. Nakon povlačenja austrijske vojske iz Sarajeva, 1697., iz Bosne su bježali katolici sa svojim "ujacima" franjevcima, jer su ih progonili Turci - muslimani. I tako se povećalo stanovništvo u Manja Vasi, Cerju i Kotarima.

U spomenutim selima nalaze se mještani ovih prezimena: Genšić, Guliš, Sušić, Ivšić, Rubinić, Filipović, Kuprešić, Kupres, Tandarić, Turović, Mataušić, Oslaković, Razum, Koščica, Vugrin, Vojak, Vosak, Skiljan, Kovačić, Tkalec, Fuček, Kotarski, Husić, Smetnjak.⁸

ŠKOLSTVO

U prizemlju jugozapadnog samostanskog trakta, nalazila se soba u kojoj je bila pučka škola. Godine 1775. imenovao je provincijal Hrvatsko-Kranjske provincije, o. Petra Samuela Benjamina učiteljem i kathetom kod sv. Leonarda, da podučava djecu u čitanju, pisanju i u vjeri da djeca udaljena od Samobora i Svete Marije Okičke mogu naučiti čitati i pisati i učiti vjeronauk. Ta skromna škola kod Sv. Lenarta svjedoči, da su franjevci uvijek bili blizu svome narodu i u službi prosvjete i kulture.⁹

---

⁸ P. Cvekan, 1995., 31/32

⁹ E. Laszowsky, 1897., 731-732

U SLUŽBI MEDICINE

Franjevački red uveliko je skrbio o svojoj bolesnoj i starijoj braći - jer to i Pravilo reda traži. U svim provincijama postoje infimarije, a u svim samostanima studija i služba ranarnika i ljekarnika, osobito u 18. stoljeću. Iako su tako obrazovana braća ranarnici i ljekarnici za službu samostanske braće, oni su rado pomagali i bolesnim svjetovnjacima, osobito svojim dobročiniteljima i siromasima.

Hrvatsko-Kranjska provincija ima u 18 stoljeću veći broj braće ranarnika i ljekarnika i ne samo u samostanima novicijata i u kućama studija, nego i u drugim samostanima. Godine 1784. u financijskim dokumentima, samostanu u Kotarima, postoji zapis, da je ljekarna imala prihod od 11,46 ft. Ako je samostanska ljekarna donijela upisan prihod, dokaz je to, da samostan sv. Lenarta neposredno prije svog dokinuća ima ljekarnu i brata ljekarnika. Dosljedno svojim regulama, franjevci su na ovom šumovitom području nastojali pomagati bolesnicima, udaljenima i od Samobora i od Jastrebarskog, gdje je u franjevačkim samostanima postojala ljekarnička služba.¹⁰

U samostanu koji je ima više braće - a samostanska ljekarna donosi dobitak, sigurno su djelovala braća koji su bili ranarnici i ljekarnici - unatoč tome što u rasporedu nisu posebno navedene njihove dužnosti. Kako ne bih nekoga zaboravio, navodim samo imena braće koji su bili ranarnici i zadnji dio svoga života proveli su u kotarskom samostanu:

POLLINGER fra MATEJ	†11. 7.1715
PALS fra FRANJO KSAVER	†20. 7.1747.
TÜRK fra FILIP (BENICIJE)	†26.11.1776.

SAMOSTANSKA KNJIŽNICA

Starih knjiga u pravilu nema, jer samostan nekoliko desetljeća nije imao stalnih stanovnika, a zvonari nisu čuvali knjige kojima se nisu mogli služiti. Sigurno su i slučajni ili namjerni posjetioци u svim vremenima nakon odlaska franjevacа malobraćana a prije stalnog dolaska franjevacа trećoredaca "posudili" koju knjigu.

Susretljivošću svojstvenu svim franjevcima mogao sam pregledati sve što me je interesiralo. Pregledao sam 2130 naslova od toga 1835 na I. katu i 295 starih naslova u prostoru arhiva.

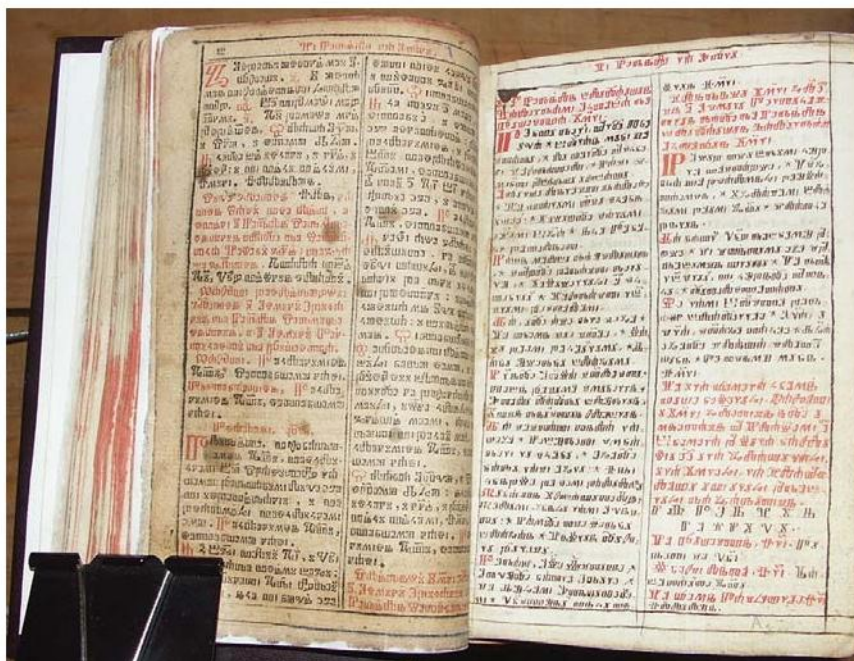
¹⁰ P. Cvekan, 1995., 34

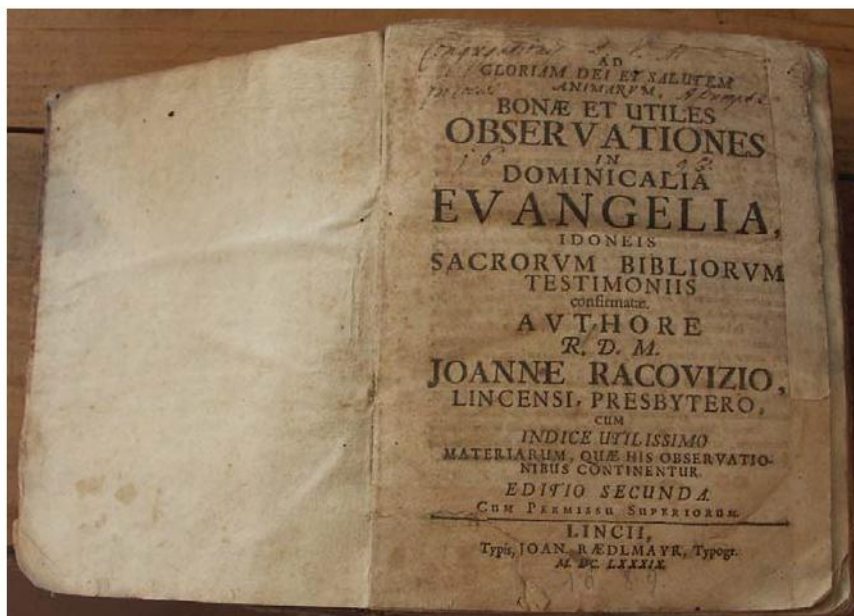
Stare knjige u arhivi

Na moju žalost nisam našao niti jednu staru knjigu iz područja medicine. Najstarija tiskovina je breviar franjevca p. Rafaela Levakovića, tiskan 1648.

Unutrašnje stranice breviara

Knjiga "BONAE ET UTILES OBSERVATIONES IN DOMINICALIA EVANGELIA" tiskana je 1689. a u samostanu je od 1696. Korice knjige su oštećene i vidi se da su rađene od nekoliko starijih rukopisa.

Naslovna stranica knjige

Danas se u sobi samostanske arhive čuvaju ostaci kulturne baštine iz vremena, dok su franjevci živjeli u Kotarima. Iako malo toga sačuvano, ali itekako vrijedno spomena, nekoliko je kipova i velikih slika, ulja na platnu, u širokim, profiliranim ramama. Tu su i zavjetni darovi koji potječu iz polovice 18. stoljeća.

Ima tu još nekih predmeta, koji su upotrebljavani, kao i predmeti koje je upotrebljavao narod u svakodnevnom životu - etno baština. Sve to vrijedilo bi restaurirati, kako bismo sljedećim naraštajima ostavili dio prošlosti s ovih predivnih plešivičkih obronaka.

Pomnim istraživanjem, možda i na starim gospodarskim objektima u selima našlo bi se još po neki kip, knjiga ili slika iz samostana!¹¹

ZA KRAJ

Kada sam pred više od trideset godina počeo s obitelji dolaziti na Kotare nisam niti sanjao da ću jednom o njima nešto pisati.

Sam samostan nije bio previše popularan jer su ondje, daleko od javnosti, boravili oci franjevci koji su osuđivani u doba komunističkog sustava na višegodišnje zatvorske kazne (o. Rajko Kraljev-pjesnik †1969. i otac Rudi Jerak †1994.).

¹¹ P. Cvekan, 1995., 35

Obiteljski izlet 1984., - peti s desna o. Rudi J.

Ljepota Plešivice, mir tamošnjih šuma, blizina Okića, opravdani su razlog što su bogati plemići naše prošlosti dolazili u taj kraj, a isti razlozi dovode ovamo ne samo proštenjare za blagdan sv. Lenarta, već i sve one koji žele uživati u ljepotama još nedirnute prirode.

Oni koji dođu i uđu u crkveni prostor Lenartova prošteništa na Kotarima iznenadit će se ljepotom baroknih oltara, izrezbarenih ukrasa, kipova, slike - cjele unutrašnjosti. Treba čuti staru kraljicu glazbala - orgulje! Mnogo kulturnog blaga nepoznatog široj kulturnoj javnosti Lijepa Naše a pogotovo Europe.

Malo dalje u Manjoj Vasi lijep je botanički vrt obitelji Suban, poznatoj svima koji rade u ljekarništvu.

Nekada su protjeranim malobraćanima iz plemićkog Samobora grada gradili i prikupljali sve to blago uz pomoć svojih dobrotvora, a danas to održavaju i čuvaju za dobro hrvatskog naroda oci franjevci trećoredci.¹²

---

¹² *Godine 1941. u samostan su došli franjevci trećoredci privremeno, a nakon dulje stanke preuzeli su ga kao trajno boravište i kao župnici. Redovnici su obnovili samostan i baroknu crkvu koja je i spomenik kulture.*

Franjevci trećoredci (TOR), u Hrvatskoj zvani glagoljaši, katolički je crkveni red. Javlja se u 13. stoljeću još za života sv. Franje, a u 14. st. već su u Splitu i Zadru

U dokumentima su često nazivani hrvatskim redovnicima, fratrima glagoljašima, jer su se od davnine u liturgiji služili glagoljicom i staroslavenskim jezikom. Na tom su području vrlo zaslužni za hrvatsku kulturu.

LITERATURA

Barle J. 1907., Ranarnici i ljekarnici iz franjevačkog reda, separat iz "Liječničkog vjesnika", Zagreb

Cvekan P., 1995., Franjevci svetog Lenarta na Kotarima, Virovitica

Hoško E., 1975., Hrvatsko-primorska provincija, Kačić-separat,

Laszowsky E., 1897., Sv. Leonard, Prosvjeta, Zagreb,

Mandić D., 1968., Franjevačka Bosna, Rim

IZVORI

Arhivska građa iz ostavništve p. Paškala Cvekana

Šematizam hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1992.

Hoško F. E., Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj

Monografije samostana, autor p. Paškal V. Cvekan:

Franjevci u Karlovcu, Karlovac 1979.

Franjevci u Jaski, Slavonski Brod, 1982.

Franjevački samostan u Klanjcu, Klanjec 1983.,

Franjevci u Remetincu, Virovitica 1995.

Franjevci u Samoboru

Pripremajući tekst o nekom samostanu, neizostavni izvori i literatura su radovi dvojice franjevaca, p. Paškala V. Cvekana i p. Emanuela F. Hoška. Smatram da svima koji čitaju ove tekstove trebam predstaviti njihov život i rad.

U ovom broju prvo nešto o autoru monografija o samostanima Provincije sv.

Ćirila i Metoda. Zahvaljujem p. Petru Cvekanu na pomoći pisanja malog životopisa p. Paškala Cvekana.

P. Paškal Vjekoslav Cvekan

Rodio se je 25. svibnja 1913. godine u Ferdinandovcu. Pučke školu započeo je rodnom mjestu od 1920., a Franjevačku gimnaziju u Varaždinu završio je 1934. godine s prekidom jer 1932. kao novak stupa u Franjevački red. Kako franjevačka gimnazija nije imala pravo javnosti, privatno polaže ispite na II. klasičnoj gimnaziji u Zagrebu gdje je 1936. godine položio maturu. Istovremeno s Teološkim fakultetom sluša četiri semestra povijest, zemljopis i etnologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Za svećenika je zaređen na Trsatu 7. kolovoza 1938. Polaže 1955. godine magisterij iz teologije.

Osim života franjevca-svećenika, poznati propovjednik, i pisanja povijesti samostana, neko je vrijeme obavljao i konzervatorski posao.

Kad je 1965. premješten iz Trsata u Viroviticu za kapelana počeo se baviti proučavanjem povijesti i umjetnosti. Upoznaje i prijateljuje s vrsnim poznavateljima iz tog područja - dr. Anđelkom Horvat, dr. Doris Baričević, dr. Đurđicom Cvitanović, prof. Ladislavom Šabanom i prof. Brankom Lučićem, a njihova djela koristi kao izvore u svojim pisanjima. Iz te suradnje ugledalo je svjetlo dana 39 monografija o franjevačkim samostanima, koje osim opisa rada franjevacu sadrže detaljan opis unutarnjeg izgleda crkava, rasporeda u samostanu, opisa vrijednih umjetničkih djela i sakralnih predmeta s bogatim izborom fotografija kao i povijesni prikaz nastanka mjesta te prilika kod dolaska franjevaca u taj kraj. Kroz povijesni prikaz donosi i dokumente iz provincijskih i samostanskih arhiva koje drugim autorima nisu bile dostupne, te mijenjaju do tada poznate povijesne činjenice.

Budući da su u Domovinskom ratu neki samostani porušeni ili posve uništeni, primjerice Vukovar i Čuntić, njegove monografije postaju neprocjenjivo vrijedni dokumenti.

U njegovom životopisu nalazimo podatke o restauratorsko-konzervatorskim radovima. Početke treba tražiti u njegovim školskim danima kada je kao sjemeništarc (*učenik franjevačke gimnazije*) za vrijeme praznika pomagao župniku u Ferdinandovcu kod čišćenja i bojenja raspela i kipova u župnoj crkvi.

Dolaskom u Viroviticu primjećuje da je samostanska crkva barokno i rokoko uređena i dobro sačuvana, ali vrlo neukusno prebojana (1900. godine od akademskog slikara Slovenca Gossara). Smatrao je potrebnim vratiti sve u izvorno stanje. U virovitičkoj crkvi sv. Roka je njegov najveći i najznačajniji restauratorski rad, a na tome je radio pune tri godine. Mehaničkim struganjem skinuo je namaze s osam velikih oltarnih retabala i vratio ih u njihov izvorni oblik, zatim čistio od prašine te premazivao lanenim uljem i fiksirao tekućinom od tučenih bjelanjaka.

Za taj svoj rad dobio je 1968. godine priznanje Društva konzervatora kulturnog blaga Jugoslavije, Povelja mu je osobno predana u maloj dvorani Lisinskog u Zagrebu.

Njegova zauzetost u više kulturnih područja posebno je cijenjena te je povodom dijamantnog jubileja (60 godina svećeništva), za sveukupni rad dobio Spomenicu domovinske zahvalnosti kojom ga je odlikovao predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman.

Preporučio bih svakome da posjeti samostansku crkvu u Virovatici i pogleda najljepšu i najizvorniju baroknu građevinu u tom kraju, s obaveznom posjetom samostanskom muzeju i postavi replike samostanske ljekarne koje je uredio p. Robert Perišić.